

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 378.147+64

ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

А.А. Афанасенко

*асистент кафедри історії та українознавства
Луганського національного аграрного університету*

У статті розглядаються основні складові професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю. Зазначається, що детермінантами професійного становлення майбутнього спеціаліста є зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на розвиток особистості в умовах навчальної діяльності та передбачають формування у студентів-аграріїв суб'єктивної системи ставлень стосовно майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійне становлення студента-аграрія, професійна самосвідомість, професійний образ «Я» особистості, психологічне забезпечення навчального процесу.

В статье рассматриваются основные составляющие профессиональной подготовки будущих специалистов аграрного профиля. Отмечается, что детерминантами профессионального становления будущего специалиста являются внешние и внутренние факторы, которые влияют на развитие личности в условиях учебной деятельности и предусматривают формирование у студентов-аграриев субъективной системы отношений относительно будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное становление студента-агрария, профессиональное самосознание, профессиональный образ «Я» личности, психологическое обеспечение учебного процесса.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловий комплекс (АПК) є одним із важливих секторів економіки України. Агропромислове виробництво забезпечує продовольчу безпеку держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринку, підвищення життєвого рівня населення [13]. Головною умовою ефективного аграрного виробництва виступає професійна підготовка суб'єктів праці, які повинні володіти спеціальними знаннями. Тому провідну роль в аграрному секторі економіки відіграють фахівці сільського господарства. Особливого значення набуває завдання підвищення ефективності роботи ВНЗ з підготовки майбутніх фахівців-аграріїв. Вища аграрна освіта в Україні повинна функціонувати, враховуючи розвиток аграрного виробництва та динамічні тенденції сільськогосподарської науки.

Професійна підготовка фахівців-аграріїв вимагає перебудови системи управління ВНЗ, встановлення критеріїв оцінки ефективності функціонування навчального закладу та його підрозділів. Один із загальних принципів Болонського процесу, принцип гуманізації вищої освіти, дає підстави розглядати професійну підготовку студентів аграрного профілю не просто як передачу та засвоєння професійних знань, а як складний, багатоаспектний процес розвитку особистості. Головним визначальним чинником професійного формування майбутнього фахівця є врахування соціально-психологічних особливостей розвитку особистості та соціально-психологічного забезпечення навчального процесу у ВНЗ.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні специфіки професійного становлення студентів-аграріїв в аспекті соціально-психологічних умов професійного навчання.

Відповідно до мети нами були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати деякі соціально-психологічні особливості професійного становлення майбутнього фахівця аграрного профілю;
2. Визначити соціально-психологічні детермінанти професійного розвитку студентів-аграріїв в процесі навчальної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Дослідження питання професійної підготовки студентів в умовах навчальної діяльності за різними спеціальностями представлені в низці дисертаційних робіт та наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених: Л.В. Барановська [2], О.М. Браніцький [3], О.В. Денисова [5], Н.Л. Іванова [6], О.А. Кожурова [7], Н.І. Кривоконь [8], Т.А. Фоміна [18], Л.Б. Шнейдер [20].

Теоретико-методологічні, соціально-психологічні концепції професійної освіти були розглянуті в роботах Т. В. Кудрявцева [9], О.О. Левченка [16], С.Д. Максименка [10], М.Ф. Талізїна [15], В.В. Третьяченко [16].

Аналіз наукових досліджень показав, що спостерігається помітне зниження інтересу вчених до розгляду проблеми підготовки кадрів для аграрного сектору. Небезпека професійного маргіналізму в професії аграрія полягає в тому, що, попри важливість функціонування професійної діяльності фахівців-аграріїв в соціально-економічному житті суспільства, знижується поріг соціальної значущості якості професійної праці в АПК.

Проблема формування фахівця аграрного профілю є актуальною, однак проведений нами аналіз літератури показує, що в сучасній науковій теорії та практиці відсутні системологічні підходи в її дослідженні.

В умовах соціально-економічних та політичних зрушень, в яких перебуває Україна, найважливішим завданням, як уже зазначалось, сучасної освіти стає підготовка компетентного фахівця агропромислової сфери, який не лише володіє сукупністю професійних знань, практичних умінь і навичок, а виявляє здатність досягати визначеної мети в різних соціокультурних ситуаціях, що швидко змінюються, за рахунок володіння методами вирішення різних видів професійних завдань на основі сформованості прагнення до саморозвитку в кар'єрній діяльності.

При підготовці фахівців аграрної сфери необхідно враховувати участь майбутніх спеціалістів у впровадженні результатів наукових досліджень у практику аграрного виробництва, створення умов для вільного вибору видів виробничої діяльності, а також у подальшому науково-технічному прогресі. Указ Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів і працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» [17] активізує необхідність нового підходу щодо кадрової підготовки АПК. Це означає, що спеціалісти аграрного сектору повинні бути не тільки практиками, а й організаторами аграрного виробництва, вченими-дослідниками, які здатні планувати професійну діяльність відповідно до наукової основи та нести відповідальність за власні дії. Фахівець-аграрій повинен мати високий рівень професійної підготовки, чітко усвідомлювати соціальну значущість аграрних професій, поєднувати теоретичну і практичну підготовку, вільно володіти своєю спеціальністю й поповнювати свій багаж професійних знань. Фахівець аграрного профілю загалом підготовлений для проектувальної, організаційної, управлінської, технічної діяльності в області сільського, лісового та водного господарства. У зв'язку з необхідністю роботи фахівця-аграрія в аспекті ринкових відносин, він повинен володіти економічним аналізом, проявляти особистісно-індивідуальні характеристики. Виходячи з таких положень, стає необхідним переосмислення процесів щодо підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у вищій аграрній школі. Тому зростає роль і значення організації навчального процесу, методологічне обумовлення нових форм та методів в професійній освіті. Таким чином, на нашу думку, професійна підготовка майбутнього фахівця аграрного профілю ґрунтується на соціально-психологічному забезпеченні навчального процесу. У свою чергу, багато авторів (А.О. Вербицький, Л.Й. Літвінчук, П.Г. Лузан) розглядають професійну підготовку студентів-аграріїв в аспекті дидактичних моделей змісту навчання [14]. Ми пропонуємо враховувати характер та інтерес до майбутньої професійної діяльності студентів, розвиток мотивації навчання, соціально-психологічну адаптованість і, як результат, формування кар'єрних сподівань та професійну самореалізованість суб'єкта професійної діяльності. На думку І.О. Мартинюка, внаслідок науково-технічного прогресу в кваліфікаційно-професійній і галузевій структурі кадрів відбувається зміщення в сторону інтелектуалізації професій АПК [11]. Ми вбачаємо, що професійна підготовка майбутнього фахівця аграрного профілю базується на *особистісному* та *компетентнісному* підході, реалізація яких можлива за умови активізації конструктивної пізнавальної діяльності та формування професійного образу «Я». Оскільки освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців-аграріїв включають питання аналізу, пошуку і оптимізації в процесі вирішення виробничих завдань та прийнятті управлінських рішень, соціально-психологічне забезпечення навчального процесу є необхідною умовою активізації внутрішнього потенціалу суб'єкта праці. Кожна діяльність починається із постановки мети та створення позитивної мотивації, яка б стимулювала особистість до її виконання, забезпечуючи успіх та розвиваючи інтерес до її змісту.

Ми поділяємо думку Альшевської Н. та констатуємо, що соціальним суб'єктом професійної діяльності виступає особистість, що розвивається. Автор вважає, що кар'єрну поведінку суб'єкта праці значною мірою обумовлюють внутрішні потенції особистості і в меншій – обставини життя, об'єктивні чинники [1]. У свою чергу, ми не можемо повною мірою ігнорувати соціальний аспект у професійному становленні особистості. Нашу увагу в своїх дослідженнях привернув А.В. Брушлінський, який проаналізував проблему передумов психічного розвитку особистості і прийшов до висновку, що на ранніх стадіях онтогенезу біологічне виступає внутрішньою умовою розвитку. У міру становлення особистості посилюється вплив соціальних чинників. При цьому зовнішні причини діють опосередковано через внутрішні умови [4]. Відповідно причинно-цільової концепції Д.А. Леонтьєва детермінації поведінки, діяльність людини обумовлюється генетично та телеологічно. Продовжуючи думку автора, констатуємо, що суб'єктивна картина траєкторії життя виступає одним із факторів психологічної регуляції способу життя людини, який проявляється в установках, інтересах, мотивах, цілях. Проблема планування власного майбутнього відповідно до вікового розвитку займає центральну позицію в інтеграційному процесі становлення особистості. Ми переконані, що вирішення цього питання можливе за умови конструктивного формування психологічних новоутворень відповідно до вікових особливостей. Поняття «професійне становлення» розуміється нами як соціально-психологічне явище людської життєдіяльності. Зауважимо, що професійне становлення відбувається на основі особистісного розвитку, яке виявляється у ставленні суб'єкта до майбутньої професії та професійної діяльності. В цьому аспекті воно тісно пов'язане з формуванням професійного образу «Я» та конструктивною пізнавальною діяльністю як детермінантних основ кар'єрних орієнтацій та професійної самореалізації. Прагнення стати хорошим фахівцем, засвоїти дисципліни, що викладаються, побудова професійних планів – це демонстрація чітко усвідомлених

духовних і матеріальних потреб студента-аграрія. За класичною моделлю А. Маслоу, до якої ми звертаємось в своєму дослідженні, в ієрархії базових потреб на вищій сходинці знаходяться потреби у визнанні та самоактуалізації [12]. Потреба у визнанні проявляється як необхідність індивіда в самоповазі, власній значущості, соціальній активності. Реалізація цих структурних компонентів можлива в рамках навчальної діяльності студента-аграрія за рахунок успішного навчання, причому, не лише завдяки своїм природним здібностям, але й завдяки силі мотивації. Аналіз соціально-психологічних концепцій показує, що висока позитивна мотивація навчальної діяльності може виступати компенсаторним механізмом спеціальних здібностей, які необхідні при успішному виконанні професійної діяльності в рамках АПК.

Суттєвим елементом є також посилення в навчальному процесі ролі професійних мотивів самоосвіти та самовиховання. Реалізація такої схеми навчання можлива за умови вдосконалення педагогічного процесу у вищій аграрній школі: розробці нових технологій, використанні різних видів педагогічних методів, прийомів, технік, впровадженні соціально-психологічного забезпечення в навчальній діяльності. Актуальним питанням залишається визначення майбутнього фахівця перспектив свого подальшого професійного становлення. Звертаючись до поглядів Шевченко Н.Ф. та Сурякової М.В. [19] зауважимо, що планування професійної траєкторії можливе в разі актуальної системи уявлень, що сформувалися на певному етапі професійного становлення фахівця. Суб'єктне ставлення до професійної діяльності та міри власної активності в ній передбачає позицію особистості, її спрямованість, виявляє психологічний зв'язок з феноменами професійної діяльності. Процес професійного становлення майбутнього фахівця-аграрія проявляється в аспекті сформованості соціально-професійних якостей фахівця, професійної зрілості та самостійності, тому необхідно аналізувати їх характер протягом професійного навчання. Знову звертаючись до поглядів Шевченко Н.Ф. та Сурякової М.В. зазначимо, що усвідомлення професійних перспектив у діяльності передбачає розвиток фахівця на особистісному рівні, а тому процес професійного становлення можна розглядати як форму соціально-психологічного розвитку особистості [19]. Для формування особистісних якостей фахівця-аграрія необхідно в ході діяльності отримувати дій з боку соціального оточення, що сприятиме формуванню самооцінки в певних сферах соціального досвіду за допомогою рефлексійного механізму.

Вивчення проблеми професійного становлення майбутнього фахівця-аграрія доцільно також з точки зору оцінки регулятора професійної поведінки та власної самопрезентації з урахуванням особливостей відображення суб'єктом об'єктивної дійсності. Інтерес до процесу формування професійних очікувань має пояснити, як саме у свідомості суб'єкта праці віддзеркалюється аспект навчально-професійної діяльності на основі визначення вектора професійних орієнтирів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищевикладені міркування, можна констатувати, що професійне становлення майбутнього фахівця аграрного профілю є складним та довготривалим процесом, обумовленим соціально-психологічними чинниками. У вищому навчальному аграрному закладі повинна бути значно покращена розробка методологічних та методичних проблем як самих аграрних спеціальностей, так і функціонування навчального процесу, з урахуванням соціально-психологічних особливостей студента. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми ми вбачаємо в розробці професійно-розвиваючої програми оптимізації професійного становлення майбутнього фахівця аграрного профілю. У процесі реалізації програми мають бути задіяні такі професійні механізми, як активізація інтересу у студентів-аграріїв до професійної діяльності в сфері АПК, розвиток професійної мотивації, соціально-професійна адаптованість, розвиток професійної рефлексії, формування професійного образу «Я», активізація потреби в саморегуляції та самореалізації внутрішнього потенціалу в трудовій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альшевская Н. Карьера как социальный феномен / Н. Альшевская // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – №2. – С. 106–110.
2. Барановська Л.В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу : дис. ... д-ра педагог. наук : 13.00.04 / Лілія Володимирівна Барановська. – К., 2005. – 375с.
3. Браніцький О.М. Правове становище спеціалістів сільського господарства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Олександр Миколайович Браніцький. – К., 2006. – 179 с.
4. Брушлинский А.В. О соотношении биологического и социального в развитии личности / А.В. Брушлинский. – М., 1974. – 132 с.
5. Денисова О.В. Становление профессиональной идентичности студента-медика в образовательном процессе вуза : дисс. ... канд. психолог. наук : 19.00.07 / Ольга Владимировна Денисова. – Уфа, 2008. – 218 с.
6. Иванова Н.Л. Психологическая структура социальной идентичности : дисс. ... д-ра психолог. наук : 19.00.05 / Наталья Львовна Иванова. – Ярославль, 2003. – 408 с.
7. Кожурова О.А. Социальные и социально-психологические детерминанты профессионального самоопределения студентов вузов : дисс. ... канд. психолог. наук : 19.00.05 / Оксана Анатольевна Кожурова. – М., 2007. – 184 с.
8. Кривоконь Н.І. Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи соціального захисту населення : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.05 / Наталія Іванівна Кривоконь. – К., 2002. – 182 с.
9. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегуров // Вопросы психологии. – 1993. – №2. – С. 51–60.
10. Максименко С.Д. Рефлексія проблем розвитку в психології // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. – К., 2001. – Вип. 21. – С. 3–24.
11. Мартынюк И.О. Инженер в зеркале времени / И.О. Мартынюк. – К. : Политиздат Украины, 1989. – 159 с.
12. Маслоу А. Маслоу о менеджменте / А. Маслоу. – СПб. : Питер. – 2003. – 416 с.

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 23.03.2000р. №550 // Експерт-юрист. Інформаційно-правова бібліотека. Законодавство України. – 2006. – Январь.
14. Проблема активізації практичної підготовки студентів-аграрників та шляхи її вирішення / П. Г. Лузан, Л. Й. Литвінчук // М-ли науково-практичної конференції з проблем підготовки студентів у аграрних вищих навчальних закладах (26–28 лист. 2003 р., м. Полтава). – Полтава, 2003. – С. 137–145.
15. Талызин Н.Ф. Теоретические проблемы разработки модели специалиста / Н.Ф. Талызин // Современная высшая школа – 1986. – №2 (54). – С. 75–83.
16. Третьяченко В.В. Соціально-психологічні технології професійної підготовки студентів в умовах сучасного освітнього простору: теоретико-методичний аспект / В.В. Третьяченко, О.О. Левченко. – К. : Український видавничий консорціум, 2008. – 240 с.
17. Указ Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів і працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» від 23 січня 1996 р. №77/96 // Урядовий кур'єр. – 1996. – 25 січня.
18. Фомина Т.А. Самоидентификация студенчества в условиях современной России : дисс. ... канд. социолог. наук : 22.00.06 / Татьяна Анатольевна Фомина. – Ставрополь, 2008. – 156 с.
19. Шевченко Н.Ф. Практикум з розвитку професійної кар'єри майбутнього фахівця / Н.Ф. Шевченко, М.В. Сурякова // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №6. – С. 49–63.
20. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления : дисс. ... докт. психолог. наук : 19.00.13 / Лидия Бернгардовна Шнейдер. – М., 2001. – 327 с.

УДК 159.923.2

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

О.І. Бондарчук

*доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України*

У статі висвітлено специфіку та соціально-психологічні механізми особистісного розвитку дорослої людини в умовах соціальних трансформацій.

Ключові слова: соціалізація дорослої людини, особистісний розвиток, соціально-психологічні механізми особистісного розвитку.

В статтю раскрыта специфика и социально-психологические механизмы личностного развития взрослого человека в условиях социальных трансформаций.

Ключевые слова: социализация взрослого человека, личностное развитие, социально-психологические механизмы личностного развития.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема розвитку особистості завжди була в колі уваги дослідників. Так, зокрема, досліджувалися проблеми розвитку особистості та досягнення нею соціальної зрілості в загальній теорії соціалізації особистості (Г.М. Андреева [20], В.В. Москаленко [21], Г. Тернер [29] та ін.), здійснений аналіз проблеми людини як суб'єкта особистісного розвитку, здатного до творчої реалізації програми власного життєвого шляху (К.О. Абульханова-Славська [1], А.В. Брушлинський [9], С.Д. Максименко [13], В.О. Татенко [21], Т.М. Титаренко [22] та ін.). Водночас, актуальною і недостатньо дослідженою виявляється проблема соціально-психологічних механізмів особистісного розвитку дорослої людини в умовах соціальних трансформацій, характерних для сучасного суспільства. Саме це визначило **мету** нашої **роботи** – обґрунтувати специфіку та визначити соціально-психологічні механізми особистісного розвитку дорослої людини в умовах соціальних трансформацій.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Аналізуючи *специфіку особистісного розвитку дорослих*, насамперед слід зазначити, що соціалізація дорослого завжди суб'єктна і являє собою саморозвиток через здійснення виборів не лише в конкретних, часткових ситуаціях, але й вибору способу життя загалом [19]. Тому у процесі розвитку особистості дорослої людини акцент робиться на критичному осмисленні соціального досвіду, що засвоюється, у зіставленні його з попереднім власним досвідом, нормами та цінностями інших людей і груп, тоді як розвиток особистості дитини пов'язаний, насамперед, із засвоєнням досвіду переважно без його критичної оцінки.

До того ж, у процесі соціалізації дорослої особистості відбувається диференціація типів, конфігурацій моделей поведінки, норм і ритуалів, поведінкових схем, їх деталізація водночас із ускладненням існуючої моделі світу, для дитини ж такий образ складається вперше і зумовлює засвоєння конфігурацій моделей поведінки, поведінкових схем, граничних смислів діяльності за схемою «чорне-біле» або «добре-погано».

Також слід зазначити, що діти розвиваються через засвоєння нових соціальних сфер і способів поведінки в них, дорослі ж оволодівають специфікою дій в уже знайомих або подібних до них сферах людського життя. Тому для дитини особливо важливою у контексті розвитку особистості є роль взаємодії розділеного з іншими (спільного) середовища і спадковості, а в період дорослішання особливої ролі